

УДК 330.113:658:35.073.53

О. М. Коваль,

к. е. н., доцент кафедри економічної теорії,

Національний університет біоресурсів і природокористування України

СТАНОВЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ РЕСУРСАМИ

Визначено елементи організаційно-економічного механізму забезпеченості ресурсами сільськогосподарських товаровиробників України та згруповано їх за рівнями економіки країни: внутрігосподарський, міжгосподарський та макроекономічний.

The article deals with formation of organizational and economical mechanism of resources endowment for agricultural producers in Ukraine and areas to improve are grouped at all levels of economy functioning: an internal, intereconomic and macroeconomic.

Ключові слова: організаційно-економічний механізм, наукова організація праці, внутрігосподарські відносини, міжгосподарська кооперація, агропромислова інтеграція.

Key words: organizational and economical mechanism, scientific organization of labor, internal relations, inter-economic cooperation and macroeconomic integration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Економічна система країни функціонує в умовах органічного поєднання продуктивних сил з економічними відносинами. Регулятором розвитку економіки вважається господарський механізм як сукупність ринкового механізму саморегулювання та державного регулювання економіки. За даними офіційної статистики, індекс обсягу сільськогосподарського виробництва в січнілиппні 2012 р. порівняно з відповідним періодом 2011 р. становив 95,8%, в тому числі на сільськогосподарських підприємствах 92,6%, у господарствах населення — 98,9%. Продовжується скорочення поголів'я великої рогатої худоби, свиней, овець і кіз. Натомість зростають обсяги валового виробництва м'яса птиці, молока, яєць. Основне поголів'я ВРХ утримується в господарствах населення: 77,7% корів, 55,9% — свиней, 85,3% — овець і кіз, птиці всіх видів — 53,0% [1].

Потенційні можливості зростання кінцевої продукції аграрного виробництва та підвищення ефективності його функціонування в умовах трансформації економіки країни відкриваються за умов вдосконалення організаційно-економічного механізму забезпечення аграрних товаровиробників засобами виробництва, трудовими і земельними, фінансовими, інформаційними, інноваційними та іншими видами

ресурсів. Так, К.Маркс використовував поняття "економічний механізм" по відношенню до великого машинного виробництва при капіталізмі і показав, що його дія відбувається шляхом внутрігалузевої та міжгалузевої конкуренції, переливу капіталів з однієї галузі в іншу, розподілу додаткової вартості між різними групами власників капіталу [2]. Необхідність вдосконалення організаційно-економічних відносин в аграрному виробництві в сучасних умовах господарювання зумовлена потребою в продовольчій безпеці населення країни та необхідністю підвищення ефективності господарювання аграрного сектора економіки в умовах міжнародної інтеграції та забезпечення сталого розвитку населення країни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження організаційно-економічного механізму господарювання аграрної економіки України лежить в основі фундаментальних досліджень економічної науки. Основи класичної школи наукового менеджменту закладено Анрі Файолем, Ф.У. Тейлором, Г. Емерсоном, Г. Фордом [3]. В їхніх роботах викладено принципи наукового менеджменту, досліджено систему нормування та оплати праці, закладено

початки наукового аналізу інтенсифікації та механізації виробничих процесів, у тому числі сільськогосподарського виробництва. Радянські вчені Єрманський О.А., Керженцев П.М. [3] продовжили наукові дослідження.

Серед видатних українських вчених з цієї тематики проводив дослідження О.В. Чаянов [4], сучасні аспекти організації праці та вдосконалення аграрних соціально-трудових відносин досліджують Шкільов О.В., Барабан С.С., Ярославський В.А. [5], Єрмаков О.Ю., Ільчук М.М., Зрібняк Л.Я., Мельник С.І. та інші вчені досліджують організацію та планування аграрного виробництва [6—7], організаційно-економічний механізм розвитку сільських територій відображено в дослідженнях Терещенко В.К., Ткачук В.А., Морозюк Н.В., Ярковий А.О., Остапчук А.Д., Вакараш В.М., Ярема Л.В., Кульганік О.М., Замора О.І. [8], Охріменко І.В. досліджує вплив витрат та собівартості сільськогосподарської продукції на регулювання економічних відносин сільськогосподарських підприємств [9]. Проведення економічної політики держави базується на основних засадах організаційно-економічного механізму господарювання, що відображено в дослідженнях Ю.Я. Лузана [10] та інших вчених.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Економічна категорія "механізм" означає послідовність станів та процесів, що становлять певне явище. Під організаційно-економічним механізмом управління складними економічними системами Федорович В.О. [11] розуміє сукупність таких складових елементів: форми і методи економічного управління з мотивацією системи стимулювання, форми і методи тактичного і оперативного управління, важелі і методи формування системи управляючих параметрів з елементами саморегулювання (самоорганізації), систему обґрунтованих обмежень фінансового та адміністративного характеру, інформаційну систему формування законодавчо-правової і нормативної бази управлінських рішень.

З метою формування системи організаційно-економічного механізму забезпечення сільськогосподарських товаровиробників визначимо його основні складові елементи. Так, в роботі П.М. Керженцева поняття "наукова організація праці" (НОП) трактується як застосування наукових принципів не тільки до господарської праці людини або до виробництва, але й до будь-якої організаційної роботи взагалі: Вчений поділяє НОП на три складові частини

1) вивчення людини "як машини", тобто з

точки зору максимальної ефективності роботи шляхом підвищення продуктивності праці, інтенсифікації, системності, правильної організації праці та відпочинку;

2) вивчення та застосування матеріальних зусиль таких як обладнання, матеріали на основі раціонального територіального розміщення виробництва, наукового технічного забезпечення підприємств, раціонального використання наявних матеріалів та їхнє оновлення;

3) вивчення та застосування раціональних організаційних методів щодо типів та форм організації, значення організаційного плану, управління, методів підбору та використання робітників, відповідальності, дисципліни, системи підпорядкування, обліку, контролю тощо. Отже, типовими прийомами НОП є розробка нормативів та стандартів, дослідження на виробництві, ретельне вимірювання та облік.

Одним з найперших західних спеціалістів-організаторів, що досліджували питання ефективності виробництва в широкому масштабі, вважають Гаррінгтона Емерсона. В його роботі "Дванадцять принципів производительности" визначено такі принципи: чітко визначена мета та цілі; здоровий глузд; компетентна консультація; дисципліна; справедливе ставлення до персоналу; швидкий, надійний, повний, точний та постійний облік; диспетчеризація; нормування та узгодження розкладів; нормалізація умов праці; нормування операцій; стандартизація інструкцій; винагорода за продуктивність.

Систему наукового менеджменту Ф. Тейлор пояснює як сукупність таких ознак: наука замість традиційних навичок, гармонія замість протиріч, співпраця замість індивідуальної роботи, максимальна продуктивність замість обмеження продуктивності, розвиток кожного робітника до максимально доступної йому продуктивності та максимального благополуччя. Під критику підпадає система Тейлора в роботі О.А. Єрманського. Зокрема, встановлення норм виробітку відбувається в ідеальних умовах та винятковими за здібностями робітниками, за якої з'являється потенційна загроза здоров'ю робітників як "робочої машини". Таким чином, увага акцентується на внутрішньому протиріччі між суспільним способом виробництва та приватнокапіталістичною формою привласнення результатів праці, а також на необхідності системи охорони праці.

За Файолем, елементами управління слід вважати передбачення у формі складання програми дій; організацію підприємства, що означає забезпечення всім необхідним обладнанням, матеріалами, грошима та персоналом; роз-

порядництво, яке має на меті залучення підлеглих співробітників до забезпечення інтересів підприємства наскільки це можливо; координування, тобто узгодження всіх операцій на підприємстві таким чином, щоб полегшити його функціонування та успіх; контроль — складається з перевірок і порівняння результатів та мети.

Шкільов О.В., Барабан С.С., Ярославський В.А. [5] визначають метою нормування створення сприятливих умов на виробництві для зростання прибутку, що сприяє подальшому вдосконаленню форм кооперації і поділу праці і дозволяє раціоналізувати її прийоми і методи, покращити організацію та обслуговування робочих місць. Так, найбільш поширеними нормами та нормативами, що використовують при організації сільськогосподарських робіт є норми виробітку працівником за зміну, норми часу на виконання одиниці роботи чи виготовленні одиниці продукції, норми обслуговування одним працівником, норми чисельності працівників певної кваліфікації, нормовані завдання, які розроблені на основі норм виробітку, норма керованості, комплексні норми праці та ін. Відповідно до різних класифікаційних ознак норми праці поділяють на республіканські, зональні, обласні і місцеві. Отже, нормування праці набуває все більшого значення в умовах застосування інноваційних технологій у сільськогосподарському виробництві впродовж всього процесу виробництва: при плануванні та організації забезпеченості ресурсами, економічному аналізі ефективності виробництва, визначенні резервів.

Єрмаков О.Ю. [6] вірно зазначає, що раціональне та ефективне функціонування галузей можливе лише за умови їх правильного поєднання, яке ґрунтується на певних принципах: взаємозалежність використання спорідненої продукції, однотипних технічних засобів, рівномірність використання трудових ресурсів протягом року та грошових надходжень. Для оцінки галузевої структури аграрного підприємства вчений пропонує використовувати показник структури валової продукції, а також структуру трудових і матеріально-грошових витрат. У результаті порівняння показника валової продукції із структурою товарної продукції можна отримати інформацію про місце галузей, які не мають товарного значення і продукція яких використовується для виробничого споживання іншими галузями. Отже, підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва в різних природно-економічних зонах можливе в умовах оптимального по-

єднання головних, додаткових і підсобних галузей на сільськогосподарських підприємствах, а також наявності допоміжних і обслуговуючих виробництв, підсобних підприємств та промислів.

За даними наукових досліджень Ільчука М.М., Зрібняка Л.Я., Мельника С.І., у різних природно-кліматичних зонах України переважають такі виробничі типи сільськогосподарських підприємств [7]: у Поліській зоні — зерново-скотарські, скотарсько-картоплярські, свиновідгодівельні та ін.; у Лісостеповій відповідно скотарсько-буряківницькі, зерново-скотарські, бузяко-скотарські, скотовідгодівельні, свиновідгодівельні та ін.; у Степових районах — зерново-скотарські, скотарсько-зернові, свиновідгодівельні, вівчарські, садівницькі та ін.; у приміській зоні великих міст — овочево-молочні, молочно-овочеві, овочево-картоплярсько-молочні, плодово-ягідні, свиновідгодівельні, птахівницькі та ін. Виробничі типи сільськогосподарських підприємств можуть слугувати орієнтиром при створенні чи реорганізації суб'єктів господарювання.

За часів непу Чаянов О.В. пояснював основні переваги процесу кооперації в своїй праці "Краткий курс кооперации" [4]. Автор, зокрема, зазначає необхідність кооперування в сільському господарстві з метою "организации крестьянства так, чтобы для него сделались доступными все завоевания науки и практики, часто возможные только при организации дела в очень крупных размерах". Причому сільськогосподарська кооперація дозволяє організовувати селянські господарства так, щоб з'єднати їх з центрами народно-господарського та культурного життя у вищій формі організації — у формах суспільного господарства. Збереження приватної власності на засоби виробництва та землю, а також механізм розподілу прибутку в кооперативах відповідають сучасним ринковим тенденціям розвитку економічних відносин в сільському господарстві.

Досвід розвитку АПК Білорусії показує, що кооперація та інтеграція шляхом створення вузькоспеціалізованих і багатогалузевих структур в умовах раціонального поєднання різних форм власності і господарювання визначають стратегічні напрями Державної програми відродження і розвитку села. Багатогалузева та вузькоспеціалізована спрямованість таких господарств "забезпечує раціональне використання ресурсів, сприяє нарощуванню обсягів виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції в умовах ринкових перетворень" [12].

Важливого значення для вдосконалення ефективності використання ресурсного потенціалу підприємств набуває інтенсифікація аграрного виробництва, яка означає підвищення продуктивності ресурсів. Дослідження впливу витрат на фінансові результати сільськогосподарських підприємств, проведені Охріменко І.В. показали, що збільшення витрат на 1 га сільськогосподарських угідь забезпечує "не тільки нарощування виручки від реалізації, а й подолання збитковості" [9]. Таким чином, вчений робить висновок: збільшення виробничих витрат є засобом інтенсифікації виробництва і покращення фінансових результатів діяльності. Поділяючи думку вченого, вважаємо, що основою інтенсифікації є додаткові капіталовкладення, джерелом яких повинні стати власні ресурси об'єднання підприємств, а також залучені ресурси кредитних спілок або державне фінансування.

Терещенко В.К., Ткачук В.А., Морозюк Н.В., Ярковий А.О., Остапчук А.Д., Вакараш В.М., Ярема Л.В., Кульганік О.М., Замора О.І. в колективному дослідженні встановили, що концепція розвитку сільських територій базується на таких заходах: економічні передумови розвитку сільських територій, формування бази самодостатності сільських громад, удосконалення системи місцевого самоврядування, розвиток соціальної інфраструктури, становлення соціального партнерства та система соціально-трудових відносин [8]. Таким чином, ресурсний потенціал сільських територій визначає потенційно можливий рівень життя населення.

За висновками Ю.Я. Лузана, формування системи організаційних і економічних важелів та інструментів забезпечення розвитку агропромислового виробництва на сучасному етапі повинно бути спрямоване на максимальне використання наявного аграрного потенціалу України, "де є багато невикористаних резервів"

Внутрігосподарський рівень	Міжгосподарський рівень	Макроекономічний рівень
Вид діяльності, організаційні форми господарювання	Співвідношення між корпоративним, державним та особистим секторами	Форми власності
Бізнес-планування	Програмування та планування на регіональному рівнях	Макроекономічне прогнозування
Джерела фінансування, механізм розподілу прибутків	Паритет цін на продукцію галузей економіки	Система оподаткування, державні трансферти, державні закупівлі
Рациональна організація праці, внутрігосподарська структура підприємства	Ступінь розвитку міжгосподарської кооперації, рівень агропромислової інтеграції	Регіональні та національний агропромисловий комплекс
Рівень та структура собівартості, система маркетингу	Особливості ціноутворення на ринках ресурсів та продовольчого ринку	Суспільно-необхідна вартість, середній рівень цін, рівень інфляції
Доходи та ефективність господарювання	Галузеві норми прибутку на капітал	Обсяги виробництва ВВП і ВНП
Спеціалізація	Питома вага доданої вартості галузі у вартості ВВП	Сукупний попит, сукупна пропозиція
Внутрігосподарські розрахунки між функціонуючими підрозділами	Конкуренція і монополізм, поєднання галузей та виробництв	Темпи економічного зростання, іноземні інвестиції
Нагромадження капіталу з метою розширеного відтворення	Міжгалузевий розподіл доходів у інтегрованих формуваннях	Національний доход
Системи оплати праці та матеріального стимулювання працюючих	Система галузевого колективного договірної регулювання	Середній рівень оплати праці, рівень зайнятості
Ресурсозберігаючі технології, рівень фондоозброєності, рівень фондооснащеності	Концентрація ресурсів, капіталів та виробництв	Інвестиційний клімат, зовнішньо-торгівельний баланс
Формування регіональних та національного ринків ресурсів і продовольства		
Соціальні заходи на підприємстві	Соціальна інфраструктура	Соціальні програми

Рис. 1. Складові елементи організаційно-економічного механізму забезпечення ресурсами виробництва сільськогосподарських товаровиробників

Розроблено автором.

[10]. Сучасна аграрна економіка потребує вдосконалення макроекономічного регулювання основних економічних процесів виробництва, обміну, розподілу і споживання продукції сільського господарства. Відповідно, поширення набувають такі форми державного регулювання [13]: індикативне планування (програмування), бюджетно-податкова політика, кредитно-грошове регулювання, адміністративно-економічна діяльність, цінова політика, стимулювання науково-технічного прогресу, регулювання зайнятості населення тощо.

У результаті проведених досліджень організаційно-економічного механізму забезпечення ресурсами виробництва сільськогосподарських товаровиробників визначено наступні елементи, які згруповано за трьома напрямками: внутрігосподарський, міжгосподарський та макроекономічний (рис. 1).

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

За результатами проведеного дослідження визначено основні елементи організаційно-економічного механізму забезпечення ресурсами сільськогосподарських товаровиробників. Одержані елементи згруповано в три групи за рівнем економічної діяльності: внутрігосподарський, міжгосподарський та макроекономічний. До першого з них належать вибір виду діяльності та організаційної форми господарювання, бізнес-планування з встановленням джерел фінансування та розподіл прибутків, наукова організація праці, внутрігосподарська структура підприємства, рівень та структура собівартості, система маркетингу, доходи та ефективність господарювання, спеціалізація, внутрігосподарські розрахунки між функціонуючими підрозділами, нагромадження капіталу та розширення масштабів виробництва, системи оплати праці та матеріального стимулювання, ресурсозберігаючі технології та спеціальні заходи.

Друга група включає в себе оптимальне співвідношення між корпоративним, державним та особистим секторами економіки, програмування та планування на регіональному рівнях, дотримання паритету цін на продукцію різних галузей економіки, ступінь розвитку агропромислової інтеграції та міжгосподарської кооперації, особливості ціноутворення в різних ринкових структурах, галузеві норми прибутку на функціонуючий капітал, питома вага доданої вартості галузі у вартості ВВП, конкуренція та монополізм, міжгалузевий розподіл доходів у інтегрованих агроформуваннях, система колективних договорів, концентрація ресурсів, капіталів та виробництв, розвиток інфраструктури.

До основних елементів третьої групи слід віднести макроекономічне прогнозування, вдосконалення системи оподаткування, фінансової політики, скорочення середнього рівня цін за рахунок новітніх технологій, розширення масштабів аграрного виробництва, підвищення темпів економічного зростання, вдосконалення системи зайнятості та доходів населення, регулювання сукупного попиту і пропозиції в агропромисловому комплексі, пом'якшення інвестиційного клімату та розширення соціальних програм.

Література:

1. Економіка України за січень-липень 2012 року // Урядовий кур'єр. — 2012. — № 158. — 4 вересня. — С. 10.

2. Совершенствование экономического механизма агропромышленного комплекса / Под ред. В.О. Билька. — К.: Вища шк. Головное изд-во, 1985. — 216 с.

3. Керженцев П.М. Принципы организации. (избранные произведения). — М.: Экономика, 1968. — 464 с.

4. Чаянов А.В. Краткий курс кооперации [Электронный ресурс] / А.В. Чаянов // Социал-демократ. — Режим доступа: <http://esdek.narod.ru>

5. Економіка праці й соціально-трудові відносини: підручник / Шкільов О.В., Барабан С.С., Ярославський В.А. та ін. За ред. д-ра. економ. наук, проф. Шкільова О.В. — К.: Четверта хвиля, 2008. — 472 с.

6. Єрмаков О.Ю. Організація сільськогосподарського виробництва: навчально-методичний посібник для студентів аграрних вузів. — К.: Видавничий центр НАУ, 2006. — 224 с.

7. Ільчук М.М., Зрібняк Л.Я., Мельник С.І. та ін. Організація і планування сільськогосподарського виробництва: підручник / За редакцією М.М. Ільчука та Л.Я. Зрібняка. — Вінниця: Нова книга, 2009. — 456 с.

8. Організаційно-економічний механізм розвитку сільських територій: Монографія / Терещенко В.К., Ткачук В.А., Морозюк Н.В., Ярковий А.О., Остапчук А.Д., Вакараш В.М., Ярема Л.В., Кульганік О.М., Замора О.І.; за ред. Терещенка В.К. — Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2010. — 487 с.

9. Охріменко І.В. Витрати та собівартість сільськогосподарської продукції в регулюванні економічних відносин сільськогосподарських підприємств / [монографія]. — К.: ННЦ "Інститут аграрної економіки", 2009. — 360 с.

10. Лузан Ю.Я. Організаційно-економічний механізм забезпечення розвитку агропромислового виробництва України: теоретико-методологічний аспект / Ю.Я. Лузан // Економіка АПК. — 2011. — № 2. — С. 3—12.

11. Федорович В.О. Состав и структура организационно-экономического механизма управления собственностью крупных промышленных корпоративных образований [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.uran.donetsk.ua>

12. Запольский М.И. Производственная кооперация как фактор повышения продовольственной безопасности Беларуси / М.И. Запольский // Економіка АПК. — 2011. — № 2. — С. 129—133.

13. Макроекономіка: [навчальний посібник]. — Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2009. — 560 с.

Стаття надійшла до редакції 18.09.2012 р.